Registered in Germany Europa Revue Journal
ISSN: 1862-6564 Vol. 6 No. 11 (2026) Published November 20, 2026

ISSUES OF ECONOMIC CONSCIOUSNESS AND THE SPIRITUAL RENEWAL OF SOCIETY

Dusnazarova Mavjuda Ilyamonovna

Senior Lecturer at the Department of Fundamentals of State and Law, Termez State University, Doctor of Philosophy (PhD) in Historical Sciences

Abstract

The article analyzes the theoretical foundations of the concept of economic consciousness, its interrelation with the spiritual renewal of society, and the practical significance of this relationship in the context of reforms in Uzbekistan. The author argues that values, trust, work ethic, and legal culture play a decisive role in shaping economic consciousness, and considers spiritual renewal as an internal factor of economic development.

Keywords

economic consciousness, spirituality, spiritual renewal, social capital, work ethic, institutions, human capital.

IQTISODIY ONG VA JAMIYATNING MA'NAVIY YANGILANISHI MASALALARI

Dusnazarova Mavjuda Ilyamonovna - Termiz davlat universiteti “Davlat va huquq asoslari” kafedrasi katta o‘qituvchisi, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

https://orcid.org/0009-0009-8061-9172 mavjudadusnazarova6265@tersu.uz gmail.com

Annotatsiya. Maqolada iqtisodiy ong tushunchasining nazariy asoslari, uning jamiyatning ma'naviy yangilanishi bilan o'zaro bog'liqligi va O'zbekistondagi islohotlar sharoitida bu bog'liqlikning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif iqtisodiy ong shakllanishida qadriyatlar, ishonch, mehnat axloqi va huquqiy madaniyat hal qiluvchi rol o'ynashini asoslaydi hamda ma'naviy yangilanishni iqtisodiy taraqqiyotning ichki omili sifatida ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy ong, ma'naviyat, ma'naviy yangilanish, ijtimoiy kapital, mehnat axloqi, institutlar, inson kapitali.

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы понятия экономического сознания, его взаимосвязь с духовным обновлением общества, а также

практическое значение этой взаимосвязи в условиях реформ в Узбекистане. Автор обосновывает, что решающую роль в формировании экономического сознания играют ценности, доверие, трудовая этика и правовая культура, и рассматривает духовное обновление как внутренний фактор экономического развития.

Ключевые слова: экономическое сознание, духовность, духовное обновление, социальный капитал, трудовая этика, институты, человеческий капитал.

Kirish. XXI asrda mamlakatlar raqobatbardoshligi faqat tabiiy resurslar, kapital yoki texnologiya bilan o'lchanmaydi. Tobora ko'proq e'tibor insonning dunyoqarashiga, uning mulk, mehnat, tadbirkorlik va jamoat manfaatiga munosabatiga qaratilmoqda. Aynan shu munosabatlar majmui iqtisodiy ong deb ataladi. Iqtisodiy islohotlar qanchalik puxta ishlab chiqilmasin, ularni jamiyat a'zolari qabul qilmasa, qonun va qoidalar ichki ishonch bilan qo'llab-quvvatlanmasa, kutilgan natija bermaydi.

O'zbekistonda 2017-yildan boshlangan keng ko'lamli islohotlar, xususan, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi iqtisodiy liberallashtirish bilan bir qatorda ma'naviy-ma'rifiy sohani ham yangilashni vazifa qilib qo'ydi. Shu sababli iqtisodiy ong va ma'naviy yangilanish masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy dolzarblikka ega.[1]

Tadqiqotda tizimli yondashuv, tarixiy-mantiqiy tahlil, qiyosiy tahlil va sintez usullaridan foydalanildi. Nazariy asos sifatida iqtisodiy sotsiologiya, institutsional iqtisodiyot va ma'naviyat falsafasi sohasidagi asarlarga tayanildi.

Iqtisodiy ong – kishilarning iqtisodiy munosabatlar, ishlab chiqarish, taqsimot, ayirboshlash va iste'molga oid bilimlari, baholari, qadriyatlari va xulq-atvor yo'nalishlarining yaxlit tizimidir. U ikki sathda namoyon bo'ladi: nazariy sathda iqtisodiy bilimlar va g'oyalar tizimi sifatida, kundalik sathda esa odatlar, ko'nikmalar, kutishlar va stereotiplar majmui sifatida. Iqtisodiy fikr tarixida iqtisodiy xulq-atvorning ma'naviy asoslariga e'tibor qadimdan bo'lgan. A. Smit o'z faoliyatida bozor mexanizmini tahlil qilish bilan birga, insonning axloqiy tuyg'ulari va hamdardligi iqtisodiy hayot uchun zarur ekanini ta'kidlagan.[2] M. Veber esa protestant axloqi va kapitalizm ruhi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib, mehnatga munosabat, tejamkorlik va

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
[2] Smith A. The Theory of Moral Sentiments. London, 1759.

vijdonlilik kabi qadriyatlar iqtisodiy tizim shakllanishida muhim omil bo'lganini asoslab berdi. Bu qarashlar iqtisodiy ongni «ikkinchi darajali» hodisa emas, balki iqtisodiy taraqqiyotning ichki sharti sifatida talqin qilish imkonini beradi[3]. Zamonaviy xulq-atvor iqtisodiyoti ham shu fikrni tasdiqlaydi: inson qarorlari doimo to'liq oqilona hisob-kitobga tayanmaydi, ularga odat, ishonch, atrofdagilarning ta'siri va hissiy omillar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Demak, iqtisodiy siyosatning samaradorligi aholining iqtisodiy ongi darajasiga bevosita bog'liq. G. Bekker taklif qilgan inson kapitali nazariyasi iqtisodiy ongni shakllantirishda ta'lim va malakaning o'rnini ko'rsatadi: bilim va ko'nikmaga qilingan sarmoya jismoniy kapitalga qilingan sarmoyadek daromad keltiradi. D. Nort esa institutlar, ya'ni jamiyatdagi «o'yin qoidalari», rasmiy qonunlar bilan birga norasmiy me'yorlar, urf-odatlar va ongdagi mental modellar orqali ham shakllanishini isbotladi. Shuning uchun huquqiy islohotlar ongdagi o'zgarishlar bilan hamohang bo'lmasa, yangi qoidalar qog'ozda qolib ketishi mumkin[4].

Milliy adabiyotda iqtisodiy ong mustaqillik sharoitida eski ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan qolgan qaramlik psixologiyasini yengish, mulkdorlik hissini shakllantirish va tadbirkorlik tashabbusini rivojlantirish vazifalari bilan bog'langan. Shu ma'noda iqtisodiy ong quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

Tarkibiy qism	Mazmuni	Iqtisodiy hayotdagi ifodasi
Bilim	Iqtisodiy qonuniyat va tushunchalarni anglash	Moliyaviy savodxonlik, bozor sharoitida mos qaror qabul qilish
Qadriyat	Mulk, mehnat va adolatga munosabat	Halol mehnat, mulkka hurmat, shartnoma burchi
Ishonch	Institutlar va hamkorlarga ishonch	Tadbirkorlik tashabbusi, hamkorlik, soliq intizomi
Xulq-atvor	Bilim va qadriyatlarning amaliy ko'rinishi	Tejamkorlik, mas'uliyat, innovatsiyaga ochiqlik

Islohotlar sharoitida iqtisodiy ong va ma'naviy yangilanish sohasida quyidagi muammolar saqlanib qolmoqda. Ular umumiy xarakterga ega bo'lib, har bir hududda turlicha namoyon bo'ladi:

[3] Weber M. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Routledge, 1992 (asl nashri 1904–1905)
[4] North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

• moliyaviy va huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi, bu aholining bozor sharoitida to'g'ri qaror qabul qilishini qiyinlashtiradi;

• ba'zi qatlamlarda tadbirkorlikka nisbatan ehtiyotkorlik yoki davlatga qaramlik kayfiyatining saqlanib qolishi;

• ishonchning yetarli darajada mustahkam emasligi, ya'ni shartnoma va soliq intizomiga rioya qilishdagi qiyinchiliklar;

• iste'molchilik psixologiyasining kuchayishi, mehnat va kasb obro'sining ba'zan ikkinchi o'ringa tushib qolishi;

• axborot muhitida salbiy va yuzaki kontentning ko'payishi, bu yoshlarning qadriyatlariga ta'sir qiladi.

Bu muammolarni hal etish uchun quyidagi yo'nalishlar maqsadga muvofiq:

1. Maktabdan boshlab iqtisodiy va moliyaviy savodxonlikni o'qitish, amaliy tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish (inson kapitaliga sarmoya).

2. Oila, mahalla va ta'lim muassasalarining hamkorligida mehnat axloqi, halollik va mas'uliyat qadriyatlarini targ'ib qilish.

3. Davlat organlarining ochiqligi va hisobdorligini oshirish, adolatli sud va mulk huquqlarining himoyasi orqali institutlarga ishonchni mustahkamlash.

4. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda ma'rifiy, tadbirkorlik va ilm-fan yutuqlarini ommalashtiruvchi sifatli milliy kontent yaratish.

5. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini aniq ko'rsatkichlar (ijtimoiy so'rovlar, ishonch indekslari) asosida baholash tizimini joriy etish.

Xulosa

Tadqiqot natijalari iqtisodiy ong va jamiyatning ma'naviy yangilanishi bir-biridan ajralmas ekanini ko'rsatadi. Birinchidan, iqtisodiy ong bilim, qadriyat, ishonch va xulq-atvordan iborat yaxlit tizim bo'lib, iqtisodiy islohotlar samaradorligini belgilovchi ichki omildir. Ikkinchidan, ma'naviy yangilanish milliy merosga tayangan holda umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirishni nazarda tutadi va iqtisodiy ong shakllanishi uchun axloqiy asos yaratadi. Uchinchidan, ular o'rtasidagi bog'liqlik o'zaro kuchaytiruvchi xarakterga ega: ma'naviyat ishonch va mehnat madaniyatini oshiradi, iqtisodiy barqarorlik esa ma'naviy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. To'rtinchidan, bu

jarayonni muvaffaqiyatli boshqarish uchun ta'lim, institutlarga ishonch va sifatli axborot muhitini birgalikda rivojlantirish zarur. Shunday qilib, Yangi O'zbekiston sharoitida barqaror iqtisodiy o'sishga erishish uchun islohotlarni faqat institutsional va moliyaviy choralar bilan cheklab bo'lmaydi: ularni insonning ongi, qadriyatlari va ma'naviy kamolotiga qaratilgan izchil siyosat bilan uyg'unlashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Acemoglu D., Robinson J.A. Why Nations Fail. New York: Crown Business, 2012.
2. Becker G.S. Human Capital. New York: Columbia University Press, 1964.
3. Durkheim É. The Division of Labour in Society. New York: Free Press, 1997.
4. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. Toshkent: Xalq merosi, 1993.
5. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press, 1995.
6. Inglehart R., Welzel C. Modernization, Cultural Change, and Democracy. New York: Cambridge University Press, 2005.
7. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
8. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. Toshkent: O'zbekiston, 1996.
9. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
10. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. Toshkent: O'zbekiston, 2017.
11. Navoiy A. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. Toshkent: Fan, 1987–2003.
12. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
14. Putnam R. Making Democracy Work. Princeton: Princeton University Press, 1993.
15. Sen A. Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press, 1999.
16. Smith A. The Theory of Moral Sentiments. London, 1759.
17. Weber M. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Routledge, 1992.